

Koegzystencja wilków i ludzi

Losy wilków i ludzi przeplatają się ze sobą. Oba gatunki miały ogromny zasięg występowania, często żyjąc w tym samym środowisku. Negatywny wizerunek wilka w wyobraźni człowieka mógł być głęboko zakorzeniony co najmniej kilka stuleci wstecz.

Jednak to ludzie uważani są za główną przyczynę śmiertelności dużych drapieżników, w tym wilków. Mimo wielu lat prześladowań, wilki przystosowały się do niesprzyjających warunków. Jeśli nie będą nadmiernie eksploatowane, są w stanie szybko odbudować swoje populacje. Przykładem ich wysokich zdolności adaptacyjnych jest umiejętność wykorzystania różnorodnego pokarmu. We Włoszech i Rumunii wilki nauczyły się nawet żerować na wysypiskach śmieci (Boitani 2003).

Wilki miały istotne znaczenie jako zwierzę symboliczne – w mitologii i w wierzeniach rodzimych mieszkańców Ameryki. Rytualne ceremonie i malowidła naścienne związane z wilkiem pochodzą sprzed 100 tys. lat.

W Ameryce Północnej w czasach prehistorycznych ludzie i wilki zajmowali podobne areale. Oba gatunki były szeroko dostosowanymi drapieżnikami polującymi w grupach rodzinnych, głównie na ssaki kopytne. W pewnym stopniu dzieliły swego rodzaju podobieństwo, jak łączenie się w pary, wspólne wychowywanie potomstwa, polowania i kooperacja w grupie, hierarchia, dzielenie się pokarmem, obrona przed niebezpieczeństwem, w tym przed innymi plemionami (watahami). Wilki były wzorem do naśladowania dla ludzi. Szczególnie na otwartych terenach można było je obserwować. Wierzono, że noszenie skóry wilka pozwoli na zjednoczenie obu istot i przeniesienie mocy zwierzęcia na wojownika. Indianie uważali, iż wilki są mistrzami w walce i podchodach.

Zwiadowcy często nosili skóry wilcze, co oznaczało, że udają się z misją. W sytuacji, gdy brakowało dostępnego pokarmu (głównie kopytnych, zdziesiątkowanych przez białych osadników), konkurencja z wilkami była na tyle istotna, że Indianie decydowali się na eksterminację wilków, np. poprzez wybieranie młodych z gniazd (Fritts i in. 2003).

Rdzenni Amerykanie traktowali wilki jako zwierzęta totemiczne, obdarzone niezwykłą mocą. Zgodnie z ich wierzeniami, każdemu człowiekowi przypisany jest totem, który broni go, doradza, wspomaga duchowo. Totemem może być roślina, zwierzę lub minerał. Totem określany jest też jako duchowy przewodnik, zwierzę mocy. Zwierzęta uczą ludzi relacji z przyrodą. Pomagają połączyć się z wszechświatem oraz czerpać z niego naukę i moc potrzebną do życia. Uczą i są wskaźnikami na ścieżce mocy. Wierzono, że każdy człowiek ma dziewięćdziesiąt zwierząt totemicznych, które ujawniają moc podczas Wędrowki po Ziemi.

Posiadanie imienia związanego ze zwierzęciem było popularne wśród Indian Ameryki Północnej. Noszono też symbole związane z duchami totemicznymi. Totemy miały naprowadzać na drogę życia. Plemiona indiańskie były związane z klanami, a każdy klan miał charakterystyczną symbolikę, emblematy i totemy. Totemy określały też rodzaj wykonywanej czynności na rzecz plemienia. U Odżibejów (Ojibway, Chippewa żyjący w okolicy Wielkich Jezior) było pięć grup klanowych. Jedną z nich byli Obrońcy – wojownicy, a wśród nich ludzie z totemów Niedźwiedzia (*Noka*), Wilka (*Myeengun*) i Rysia (*Pizheu*). Do ich obowiązków należało m.in. patrolowanie okolic wioski, a także pomoc w uzdrawianiu. Czirokezi byli podzieleni na 14 klanów. Z Klanu Wilka wywodzili się wodzowie wojenni. Według wierzeń, Klan Wilka podarował ludziom łuk i strzały (Michalik 2004).

Wilki w języku Dakotów (Siuksów) brzmi *Sunkma'nitu Tanka* – nauczyciel, ten, który odnajduje

i wskazuje odpowiednią drogę. Wilk to urodzony wędrowiec, odkrywca nowych ścieżek, przemierza świat i przynosi do swego plemienia nowe nauki, dzieli się mocą. Wyczuwa niebezpieczeństwo na duże odległości. Tworząc związek z partnerką, jest lojalny i wierny. Mimo że jest silnie powiązany z rodziną, wykazuje też skłonności do życia w samotności. Ma wyczuwane zmysły, a szczególną moc daje mu Księżyc, symbolizujący energię i zdolności parapsychiczne. Wilk obdarzony jest intuicją, pomaga ujawnić się wewnętrznym umiejętnościom człowieka. Uczy, że należy dzielić się z innymi (Nelson 2000, Sams i Carson 2002).

Fryderyk Rudziński, miedzioryt

Plemiona indiańskie nie okazywały nadmiernego strachu przed wilkami, raczej szacunek. Zdarzały się przypadki, że wilki atakowały ludzi (wiele z tych przypadków dotyczyło wilków chorych na wściekliznę, lub głodujących). Wiele plemion unikało jednak sytuacji, w których mogliby obrazić wilki, gdyż mogło to przynieść nieszczęście. Oczywiście rodzimi Amerykanie polowali na wilki. W niektórych rejonach futra drapieżników były cennym okryciem w okresie zimy. W późniejszym okresie było to również źródło dochodu podczas handlu z traperami (Fritts i in. 2003).

Podobnie jak rdzenni Amerykanie, Europejczycy i Azjaci żyjący w czasach prehistorycznych i starożytnych darzyli wilki szacunkiem, próbowali nawet je naśladować. Wilka i watahę wilczą uznawano za wzór zgodności, poświęcenia i niezwyklej waleczności.

W wielu przypadkach, w mitologii i opowiadaniach odnoszących się do przemiany ludzi w zwierzęta – przywdzianie skóry było równoznaczne z przemianą (np. podczas egzorcyzmów w celu odstraszania demonów). W wierzeniach przemiana człowieka wiąże się ze zdobyciem szczególnej mocy, przewyższającej umiejętności człowieka (Petoia 2004).

W starożytnej Grecji wilk (*lykos*) często pojawia się w mitologii. Lykeios przypisywany był Apollovi – bogu światła (Słońca). Powiązane są z nim inne słowa, takie jak *lykofos* (światło wilka) i *lykavyes* (zmierzch wilka). Aż do V wieku p.n.e. monety używane w Argos zawierały wizerunek przypominający wilka. W jednym z mitów matka Apolla ukryła się na wyspie Delos pod postacią wilczycy, podczas ucieczki towarzyszyła jej wataha wilków.

Wilk pojawia się jako protagonista w bajkach Ezopa. Wiele nazw imion (np. Lykaios, Lykomera, Lykorrahi, Lykolakka) i miejscowości (np. Lykothrini, Lykostani, Lyki, Lykoyanni) w Grecji przypomina o wilkach (Piszczek 1973).

Wilk występował w jednych z najstarszych mitów i opowiadań o bogach i według legend brał udział w stworzeniu człowieka. Ludziom, zwłaszcza wojownikom wyróżniającym się na polu walki, nadawano imiona związane z wilkiem. Wizerunek wilka występuje na godłach państwowych, herbach szlacheckich rodzin i emblematkach wojskowych.

Według legendy, założyciele Rzymu, bracia Romulus i Remus, byli wychowani przez wilczycę. Wilczyca Kapitołińska – brązowa rzeźba etruska (wykonana na przełomie V w. p.n.e.), przedstawiająca wilczycę karmiącą bliźnięta Romulusa i Remusa, uważana jest za symbol Rzymu. W starożytnym Rzymie wilk był symbolem boga wojny Marsa. Uważano, że pojawienie się wilka przed bitwą wróżyło zwycięstwo. Cesarzowi towarzyszyły specjalne oddziały wojskowe, tzw. gwardia pretoriańska. Jej członkowie nosili hełmy ze znakiem wilka, często okrywali się wilczymi i niedźwiedzimi skórami. Symbolem rzymskich legionów były wilk i orzeł. Pozytywny odbiór wilka w krajach śródziemnomorskich przetrwał stosunkowo długo mimo wpływów z północnej Europy. Być może pomogło to w zachowaniu tych zwierząt i ochronie przed ich całkowitą eksterminacją (Boitani

2003, Petoia 2004).

W kulturze nordyckiej wilk był zwierzęciem świętym. Bóg Odyn występował w otoczeniu wilków. Wojownicy okrywali się skórami zabitych zwierząt, od których też przyjmowali imiona, np. *berserker* (ten, który ma skórę niedźwiedzia) czy *ulfhedhinn* (noszący skórę wilka). Wojownicy Odyna – berserkerowie, wpadali w szal, który przypisywano szamańskiej przemianie w zwierzę (przypuszczalnie na skutek odurzenia halucynogennymi napojami), byli okrutni i bezwzględni, niewrażliwi na rany. Stanowili elitę, według wierzeń byli wybrańcami Odyna. Podobnie starożytni Germanie nazywali wilkami najmężniejszych wojowników, którzy okrywali się płaszczami z wilczych skór (Petoia 2004).

Również Słowianie czcili wilka. Określali go mianem „lut”, „luty”. Uważa się, że nazwa ta może mieć powiązanie z tzw. luperkaliaми – świętem obchodzonym w lutym, lub nawiązuje do trudnego okresu zimy, „srogi”. Jedno z plemion Słowian połabskich – Lutycy (Lucicy, Wieleci, Wilcy), uważało się za „dzieci Wilka”, wyróżniali się w walkach niesłychaną porywcznością (Brückner i Urbańczyk 1985).

W Japonii związek pomiędzy wilkiem i religią był odmienny. Wilka nazwano ookami i był czczony prawie do końca XIX wieku. Po upadku szogunów i na skutek wpływu kultury Europejczyków zaczęto wilki traktować jak szkodniki, które tępieno na wszelkie sposoby. Działano tak skutecznie, że ostatni wilk zginął na początku XX wieku (Fritts i in. 2003).

Rozrastające się gospodarstwa, a wraz z nimi stada zwierząt hodowlanych, przyczyniły się do nasilenia w wielu krajach konfliktu pomiędzy wilkami i pasterzami (Boitani 2003). Wilk występuje w kulturze jako wróg ludzi, który zaspokaja krwiożerczy instynkt.

Wilk utożsamiany był ze stałym zagrożeniem – stał się mitologicznym bohaterem opowieści o przemianach ludzi w zwierzęta jako karze sprowadzonej przez bogów. Przykładem jest mit o ludziach przemienionych w wilki. W Arkadii, na górze Lykajon (górze wilków) składano ofiary z ludzi. Ci, którzy spożyli szczątki ludzkie, zostali zamienieni w wilki na okres 9 lat. Postać ludzką odzyskiwali jedynie, jeśli w tym okresie nie zjedli mięsa człowieka.

Lykaon (mityczny król Arkadii), którego imię kojarzone jest z wilkiem, po podaniu Zeusowi posiłku sporządzonego z ludzkiego mięsa, wraz z synami zostali ukarani przez Zeusa i zamienieni w wilki (Piszczek 1973).

Przedstawianie wilka w złym świetle mogło w dużej mierze wynikać z doświadczenia, przenosząc relacje tłumaczące strach (fobię) w stosunku do drapieżnika i w konsekwencji zmiany natury człowieka po metamorfozie. Przemiana traktowana jest jako uwstecznienie ludzkiej natury, powrót do dzikiego, odpychającego poziomu. Wilk i wilkołak zostali zaakcentowani w demonologii i katolickiej teologii dotyczącej opętania.

Wilkołak zaistniał w wielu opowiadaniach i kulturach: *lupo-mannaro* (łaciński), *lupus hominarius* – wilk ludożerca, wilk człekokształtny, werwolf (angielski), werewolf (niemiecki) *loup-garou* (francuski). W wielu krajach, szczególnie w tradycji chrześcijańskiej, wilkołactwo kojarzone było z negatywnymi odczuciami.

W średniowieczu wilk kojarzony jest z heretykami. Dlatego powołaniem człowieka było zwalczanie wilka wszelkimi metodami. Specjalistę od polowań na wilki nazywano lupariusem.

We francuskich wioskach istniały stowarzyszenia (towarzystwa wilcze), które miały służyć do tępienia wilków – były aktywne jeszcze w latach 70. XX wieku. W dużej mierze przyczyniły się one do zagłady tego gatunku we Francji, a także we Włoszech. W kulturze romańskiej Luperkalia (obchodzone w nocy z 14 na 15 lutego) były obrzędem mającym chronić przed wilkami mieszkańców

wiosek i zwierzęta gospodarskie, było to również święto płodności. Kapłani odpowiedzialni za obrzędy byli nazwani luperkami (Petoia 2004).

Wraz z rozwojem chrześcijaństwa zmienił się stosunek człowieka do zwierząt. Wilk stał się symbolem wszelkich negatywnych cech, takich jak chciwość, rozpusta i przebiegłość. Wielokrotnie wymieniany w Biblii jako symbol herezji i grzechu.

W przypowieściach i baśniach wilk utożsamiał zło. Do dzisiejszych czasów przetrwały bajki o Czerwonym Kapturku czy trzech małych świnkach. Ich przesłanie miało ogromny wpływ na postrzeganie wilków przez wiele pokoleń. Jednak w ostatnich dziesięcioleciach nastawienie ludzi wobec przyrody zmieniło się bardzo istotnie, a duże drapieżniki znalazły wielu obrońców.

Oczywiście ci, którzy żyją blisko wilków i posiadają zwierzęta gospodarskie, mają inne zdanie. W badaniach ankietowych większość hodowców wyraża niezadowolenie. Najbardziej obawiają się oni strat w inwentarzu, ataków na ludzi oraz dalszych restrykcji związanych z ochroną gatunkową.

Dlatego niezwykle istotnym jest, aby znaleźć równowagę pomiędzy interesami ludzi i ochroną gatunkową wilków. Potrzebny jest dialog pomiędzy różnymi grupami społecznymi, aby uzyskać konsensus. Bardzo ważnym jest, aby przedstawiać fakty obiektywnie. Podjęto wiele prób w celu edukacji społeczeństwa. Organizowane są warsztaty, wycieczki, spotkania w centrach wilczych i wykłady. Dostępnych jest coraz więcej profesjonalnych opracowań naukowych, książek, filmów popularnonaukowych, a także programów edukacyjnych, gier i filmów przeznaczonych dla różnych odbiorców. Wiele organizacji chroniących wilki ma swoje strony internetowe, na których można znaleźć podstawowe informacje na temat gatunku.

Zauważalne jest też ekonomiczne znaczenie wilków, których obecność napędza zyski związane z turystyką i rekreacją w wielu krajach.

Izabela Wierzbowska

Dr Izabela Wierzbowska jest pracownikiem naukowym w Instytucie Nauk o Środowisku Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zajmuje się badaniami dotyczącymi ekologii i biologii drapieżników, ze szczególnym uwzględnieniem gatunków przystosowujących się do warunków miejskich. Jest autorką kilku książek i monografii popularnonaukowych oraz publikacji dotyczących ssaków drapieżnych.

Literatura:

- Boitani L., 2003, *Wolf conservation and recovery*, w: Mech L.D. i Boitani L. (red.), *Wolves, behavior, ecology and conservation*, Chicago, London, 317-340.
- Brückner A., Urbańczyk S., 1985, *Mitologia słowiańska i polska*, Warszawa.
- Fritts S.H., Stephenson R.O., Hayes R.D., Boitani L., 2003, *Wolves and humans*, w: Mech L.D. i Boitani L. (red.), *Wolves, behavior, ecology and conservation*, Chicago, London, 289-305.
- Michalik L., 2004, *Ludzie i totemy. Astrologia ziemi Indian Ameryki Północnej*, Białystok.
- Nelson F.H., 2000, *Talizmany i amulety*, Katowice.
- Petoia E., 2004, *Wampiry i wilkołaki. Źródła, historia, legendy od antyku do współczesności*, Kraków.
- Piszczek Z. (red.), 1973, *Mała encyklopedia kultury antycznej*, Warszawa.
- Sams J. i Carson D., 2002, *Karty uzdrawiającej mocy*, Gdańsk.